

doi.org/10.22054/tms.2020.30752.1891

بررسی وضعیت تولیدات علمی ایران در حوزه گردشگری در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷ محسن فاضلی ورزنده^۱، علی قریبی^۲، مهدی بهمنی^۳

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۲/۲۵ تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۰/۸

چکیده

هدف این پژوهش، شناخت وضعیت ایران به لحاظ تولیدات علمی از بعد کمی و کیفی و مقایسه آن با کشورهای خاورمیانه به منظور آگاهی از جایگاه ایران و کمک به تصمیم‌گیری در سیاست‌گذاری‌ها در حوزه گردشگری بوده است. همچنین رابطه بین تولیدات علمی و درآمد حاصل از گردشگری بررسی شده است. پژوهش حاضر، با رویکرد علم‌سنجی انجام شده است. تولیدات علمی در حوزه گردشگری در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷ از بانک اطلاعاتی وب آف ساینس استخراج شدند. برای تحلیل داده‌ها و ترسیم نقشه‌های علمی از نرم‌افزارهای هیست سائت، ووس ویور و به منظور تحلیل داده‌ها آماری از نرم‌افزار اکسل و اس پی اس اس استفاده شد. نتایج نشان داد که ایران در زمینه گردشگری ۳۵۴ مدرک نمایه شده در این پایگاه دارد. ایران از لحاظ تعداد مدارک در این حوزه جایگاه ۳۸ام در جهان و جایگاه سوم را در خاورمیانه داراست. همچنین از لحاظ همکاری‌های بین‌المللی در خاورمیانه و جهان به ترتیب بیشترین همکاری‌های ایران با کشورهای ترکیه و مالزی صورت گرفته است. نتایج حاکی از روند روبه رشد مدارک ایران در این حوزه است. ایران از لحاظ تعداد مدارک جایگاه شایسته‌ای را در خاورمیانه داراست اما از لحاظ استنادات و میزان همکاری بین‌المللی عملکرد ضعیفی داشته است که باید به این مسئله توجه شود. همچنین رابطه بین تولیدات علمی و درآمد حاصل از گردشگری در سطح ۰,۰۱ معنادار بود.

واژگان کلیدی: تولیدات علمی، گردشگری، ایران، خاورمیانه، علم‌سنجی.

۱. کارشناسی ارشد علم‌سنجی، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

fazeli.mohsen@ut.ac.ir (نویسنده مسئول)

۲. کارشناسی ارشد علم‌سنجی، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳. کارشناسی ارشد علم‌سنجی، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مقدمه

هر گاه موضوع گردشگری مطرح می‌شود، این سؤال پیش می‌آید که با توجه به غنی بودن منابع تاریخی و طبیعی ایران چرا صنعت گردشگری کشور ما از جایگاه مناسبی در سطح جهان برخوردار نیست؟ به‌خصوص به این دلیل که منطقه خاورمیانه همچنان به‌عنوان یک مقصد گردشگری محبوب در میان کشورهای غربی مطرح است (داهیر^۱، ۲۰۰۶). پاسخ این سؤال را می‌توان در ضعف عوامل پنج‌گانه توسعه محصول، توسعه بازار، توسعه سرمایه‌گذاری، توسعه زیرساخت‌ها و توسعه منابع انسانی جستجو کرد (بن و تراب احمدی، ۱۳۸۹). انجام پژوهش‌های مختلف می‌تواند به پیشبرد این عوامل کمک کند؛ بنابراین برای تقویت این عوامل در هر کشور، بررسی تولیدات علمی آن کشور در این زمینه حائز اهمیت است.

دانشگاه به‌عنوان مرکزی آکادمیک، وظیفه تربیت نیروی انسانی متخصص و آموزش‌دیده را به عهده دارد که با برخورداری از ایده‌ها و اندیشه‌های نو می‌تواند در راه پیشرفت به یاری این صنعت بیاید و در راه ترقی جامعه کمک‌رسان باشد (دولی و کرک^۲، ۲۰۰۷). این ایده‌ها و اندیشه‌ها زمانی مورد توجه قرار می‌گیرند و به پیشرفت این علم منجر می‌شوند که در قالب یک پژوهش به چاپ و انتشار برسد و این امر مهم بر عهده محققان و پژوهشگران هر جامعه قرار دارد (دقیقی ماسوله و اللهیاری، ۱۳۹۶)؛ بنابراین با بررسی میزان تولیدات علمی در یک حوزه می‌توان وضعیت صنعت وابسته به آن را در جامعه مورد بررسی قرار داد.

به‌منظور سیاست‌گذاری در علم و فناوری و برنامه‌ریزی کشورها در راستای بالا بردن سطح کیفی و کمی تولیدات علمی و همچنین ارتقای رتبه علمی کشور نسبت به سایر کشورها ابتدا باید وضعیت و جایگاه فعلی خود را شناخت و این امر ضرورت انجام تحقیقات در زمینه ارزیابی وضعیت بین‌المللی تولید علم و مقایسه آن با سایر کشورها را نشان می‌دهد (تمیمی و همکاران، ۱۳۹۵). از طرفی در سال‌های اخیر تعدادی از کشورهای منطقه خاورمیانه از جمله ترکیه، ایران و مصر و برخی دیگر از کشورهای اسلامی به‌منظور حضور فعال‌تر در زمینه علم و دانش تلاش‌های زیادی کرده‌اند که نتایج آن را می‌توان در افزایش میزان تولیدات علمی برخی از آن‌ها در مجلات

۱. Daher

۲. Dooley & Kirk

نمایه شده در پایگاه وب آف ساینس مشاهده کرد (نوروزی چاکلی و همکاران، ۱۳۸۶؛ حسن‌زاده، ۱۳۸۶؛ گزنی و بینش، ۱۳۸۶).

با توجه به موارد ذکر شده، بررسی بهره‌وری علمی در حوزه گردشگری از جنبه‌های مختلفی حائز اهمیت است. از طریق این بررسی می‌توان به تصویری عینی از فعالیت‌های علمی در زمینه گردشگری دست یافت. همچنین می‌توان از این بررسی به‌عنوان ابزاری کارآمد در زمینه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی صحیح و شناخت وضعیت گذشته، موجود و آینده استفاده کرد و امکان بیشتری برای هدفمند کردن حرکت‌های علمی و تعیین اولویت‌های پژوهشی در حوزه گردشگری فراهم آورد. به‌علاوه، زمینه شناسایی توانایی‌ها، قابلیت‌ها، نقاط ضعف و کمبودها در تولید اطلاعات علمی در حوزه گردشگری فراهم می‌شود.

تاکنون وضعیت تولیدات علمی بسیاری از حوزه‌ها از جمله مهندسی (۱۳۹۰)، مدیریت تغییر (۱۳۹۱)، حقوق بیماران (۱۳۹۱)، تعلیم و تربیت (۱۳۹۳)، تحقیقات سلامت (۲۰۱۷) و بسیاری از حوزه‌های دیگر در ایران مورد بررسی قرار گرفته‌اند، اما با توجه به اینکه وضعیت تولیدات علمی ایران در حوزه گردشگری تا به حال مورد بررسی قرار نگرفته است، جای خالی این پژوهش احساس شد.

با وجود اینکه ایران دارای منابع تاریخی و طبیعی بسیار غنی است اما در زمینه گردشگری از جایگاه مناسبی در جهان برخوردار نیست؛ تمرکز اصلی پژوهش حاضر بر روی ایران قرار دارد. بر این اساس، با انجام چنین مطالعاتی می‌توان به شکاف‌هایی که در این زمینه در بین ایران و کشورهای مورد نظر وجود دارد پی برد و به‌منظور هدایت برنامه‌های کلان پژوهشی کشور به‌سوی دستیابی به اهداف منطقه‌ای و پشت سر گذاشتن کشورهای منطقه در خصوص رشد تولیدات علمی نمایه‌سازی شده در حوزه گردشگری، اطلاعات ارزشمندی را در اختیار برنامه‌ریزان پژوهشی کشور قرار داد؛ چراکه تولیدات علمی نمایه‌سازی شده در نمایه‌های بین‌المللی، همواره به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی تحقیق و توسعه کشورها به‌شمار می‌رود (نوروزی چاکلی و حسن‌زاده، ۱۳۸۸). با توجه به موارد ذکر شده و جای خالی این نوع پژوهش در حوزه گردشگری، مسئله اصلی پژوهشگر در این پژوهش کنکاش وضعیت تولیدات علمی ایران در بخش گردشگری و مقایسه آن با سایر کشورهای خاورمیانه است.

پرسش‌هایی که در این پژوهش به آن‌ها پاسخ داده می‌شود عبارت‌اند از:
 پرکاربردترین کلیدواژه‌ها در تولیدات علمی منتشرشده ایران در حوزه گردشگری کدام‌اند؟
 نویسندگان ایرانی با چه کشورهایی در نگارش تولیدات علمی در حوزه گردشگری همکاری
 داشته‌اند؟

نویسندگان، سازمان‌ها و مجلات هسته تولیدات علمی ایرانی در حوزه گردشگری کدام‌اند؟
 در نگارش مدارک ایران در حوزه گردشگری چه قالب‌ها و زبان‌هایی مورد استفاده قرار گرفته
 است؟

رشد علمی ایران در حوزه گردشگری، به لحاظ تعداد مدارک چگونه است؟
 جایگاه ایران از نظر تعداد مدارک و استنادات در حوزه گردشگری، در منطقه و دنیا چگونه
 است؟

ضریب هم‌نویسندگی هر یک از کشورهای خاورمیانه در حوزه گردشگری چگونه است؟
 میزان تخصص هر یک از کشورهای خاورمیانه در حوزه مورد مطالعه چقدر است؟
 چه رابطه‌ای بین تولیدات علمی (به لحاظ تعداد مدارک علمی و تعداد دفعات همکاری
 بین‌المللی) و درآمد حاصل از گردشگری در کشورهای خاورمیانه وجود دارد؟

مبانی نظری و مروری بر مطالعات گذشته

ارزیابی فرآیندی است که به‌طور ساختارمند و عینی، مرتبط بودن، کارایی داشتن و اثر بخش
 بودن سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌ها را مشخص می‌کند (مرجانووویک و دیگران، ۲۰۰۹)؛ بنابراین،
 می‌توان ارزیابی پژوهش را «سنجش نظام‌مند سیاست‌ها، برنامه‌ها یا طرح‌های پژوهشی برای تعیین
 موفقیت آن‌ها در رسیدن به اهدافشان» تعریف کرد (جمالی مهموئی، ۱۳۹۰). در عصر حاضر در
 آموزش عالی، ارتقاء و پیشرفت سطح پژوهشی استادان مستلزم ارزیابی و بهبود عملکرد پژوهشی
 آن‌ها در دانشگاه است. از این‌رو، برای شکوفایی و اقتدار علمی و فرهنگی جامعه، نظام آموزش
 عالی باید برنامه‌های مدون و دقیقی را تعریف کند تا بتواند در امور آموزشی، پژوهشی و همچنین
 تربیت نیروی انسانی به نحو احسن عمل کند و به بهره‌وری و استفاده بهینه از سرمایه‌های موجود
 دست یابد. به همین جهت و در راستای حفظ پویایی انجام برنامه‌ریزی‌های راهبردی بهبود فرآیند
 ها و روش‌ها و کنترل مداوم کیفیت و کمیت فعالیت‌هایی اجتناب‌ناپذیر در دانشگاه‌اند. در این

راستا با برنامه‌ریزی‌های مداوم و دقیق از طریق دستیابی به اطلاعاتی دقیق، مرتبط و به‌روز، می‌تواند در تحقیق این امر یاری‌رسان باشد. به همین دلیل استفاده از پژوهش‌هایی که با رویکرد علم‌سنجی و کتاب‌سنجی انجام می‌شوند، می‌توانند در این مسیر راهگشا بوده و با ارائه اطلاعات و تحلیل‌هایی کارآمد به تحقق این امور بینجامد.

علم‌سنجی یکی از رشته‌های دانشگاهی نوپایی است که از قدمت چندانی در ایران برخوردار نیست. ریشه‌های علم‌سنجی به کتاب‌سنجی بازمی‌گردد که در ابتدا با هدف خدمت‌رسانی به علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پا به عرصه وجود گذاشت؛ اما پس از مدتی، قابلیت‌های آن با استقبال گسترده‌تری از سوی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پژوهشی کشورها و بسیاری از مراکز دانشگاهی و پژوهشی روبه‌رو شد. در واقع، لزوم تعیین صحیح‌ترین مسیر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری علم و فناوری حال و آینده در سطح بین‌المللی، ملی، سازمانی و حتی فردی، مهم‌ترین دلیل توسعه این حوزه علمی به شمار می‌رود (نوروزی چاکلی، ۱۳۹۰).

علم‌سنجی یکی از متداول‌ترین روش‌های ارزیابی فعالیت‌های علمی و مدیریت پژوهش است. بررسی کمی تولیدات علمی، سیاست‌گذاری علمی، ارتباطات علمی دانش‌پژوهان و ترسیم نقشه علم، برخی از موضوعات این حوزه‌اند. در علم‌سنجی، ارتباطات علمی و شیوه‌های تولید، اشاعه و بهره‌گیری از اطلاعات علمی به روش غیرمستقیم و با بررسی منابع و مآخذ آن‌ها ارزیابی انجام می‌شود. نمایه‌های استنادی معتبر بین‌المللی همچون آی‌اس‌آی، اسکپوس، گوگل اسکالر^۱ مهم‌ترین ابزارهای علم‌سنجی محسوب می‌شوند. از جمله اهداف علم‌سنجی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ارزیابی پژوهشگران دانشگاه با استفاده از شاخص‌های علم‌سنجی؛
  - تدوین گزارش تولید علمی دانشگاه در بازه‌های زمانی مختلف در پایگاه‌های معتبر استنادی؛
  - معرفی مقالات و محققان پر استناد و برتر دانشگاه در پایگاه‌های استنادی معتبر؛
  - استخراج شاخص‌های علم‌سنجی در سطوح مختلف جهت به کارگیری در امر تشویق، ارتقا و ارزیابی عملکرد پژوهشی محققان دانشگاه (عصاره و دیگران، ۱۳۸۸).
- برخی از اصطلاحات استفاده‌شده در این پژوهش به صورت زیر تعریف می‌شود:

- پایگاه استنادی وب آف ساینس: پایگاه وب آف ساینس یک نمایه استنادی علمی است که جستجو استنادی جامع در مجلات بین‌المللی معتبر را فراهم می‌کند. همچنین دسترسی به پایگاه داده‌های مختلف را هم فراهم آورده است.
- کلیدواژه: آن دسته از کلیدواژه‌هایی که از سوی نویسندگان به مقاله آن‌ها اختصاص داده شده است.
- همکاری علمی: در این پژوهش منظور از هم‌همکاری علمی، همکاری بین نویسندگان مختلف با ملیت‌های متفاوت برای نگارش یک مدرک علمی است.
- نویسندگان، سازمان‌ها و مجلات هسته کشور: آن دسته از نویسندگان، سازمان‌ها و مجلاتی هستند که در قلمرو یک حوزه در یک کشور خاص بیشترین تعداد مدرک را منتشر کرده باشند.
- نوع مدرک: عبارت است از قالب مدرک منتشرشده مانند مقاله پژوهشی، مقاله مروری، فصل کتاب و غیره.
- رشد علمی: ^۱ منظور از رشد علمی، رشد تعداد مدارک حوزه گردشگری کشورها در سال‌های مختلف است. این رشد از طریق فرمول زیر محاسبه شده است:

$$\text{درصد رشد} = \frac{a - b}{b} \times 100$$

که در اینجا a تعداد مدارک سال مورد نظر و b تعداد مدارک سال قبل است. اگر حاصل $a - b$ مثبت به دست آمد، میزان رشد مربوط به آن سال مقدار مثبتی است، اگر این مقدار منفی به دست آمد میزان رشد مربوط به آن سال منفی خواهد بود. برای هر یک از کشورهای خاورمیانه میانگین رشد کل سال‌های مورد مطالعه محاسبه شده است (رسن و وان اینز^۲، ۲۰۱۰)

- استناد: عبارت است از مجموع تعداد اشاراتی که دیگر مقالات به مقالات کشور مورد نظر داشته‌اند. در پژوهش حاضر خود استنادی‌های هر یک از کشورها نیز در مجموع کل استنادات لحاظ شده است.

۱. Growth Rate for Science

۲. Larsen and Von Ins

- شاخص هرش (H-index): اگر h مقاله از کل مقالات منتشر شده یک کشور، طی سال‌های فعالیت علمی، هر کدام حداقل h بار استناد دریافت کرده باشند، آن کشور دارای شاخصی برابر با h است.
- شاخص تخصص (RSI): عبارت است مقدار نسبی کل مدارک تخصصی کشور مورد نظر بر تعداد نسبی کل مدارک آن کشور در کل حوزه‌های موضوعی خود. برای بررسی میزان تخصص هر یک از کشورهای منطقه در حوزه گردشگری از فرمول آن استفاده شد که در قسمت روش‌شناسی پژوهش تشریح شده است.
- ضریب هم‌نویسندگی: نویسندگان کشورهای مختلف دنیا در راستای بالا بردن کیفیت پژوهش‌های خود معمولاً با یکدیگر همکاری کرده و به صورت چند نویسنده اقدام به انتشار یافته‌های پژوهش‌های خود می‌کنند که به این پدیده هم‌نویسندگی گفته می‌شود. ضریب هم‌نویسندگی همواره عددی بین صفر تا ۱ است که هرچه این عدد به ۱ نزدیک‌تر باشد نشانگر این است که نویسندگان آن کشور برای انتشار مقالاتشان بیشتر باهم همکاری داشته‌اند. فرمول ضریب هم‌نویسندگی در قسمت روش‌شناسی پژوهش تشریح شده است.

مطالعات پیشین

در ایران تا به حال پژوهشی در مورد تولیدات علمی حوزه گردشگری در ایران انجام نشده است؛ اما در خارج از کشور پژوهش‌هایی در این مورد انجام شده است که بعد از پیشینه‌های داخلی آمده است.

موسوی و دیگران (۱۳۹۷) در پژوهش خود به بررسی توزیع درآمد گردشگری روستایی بین بخش‌های کلیدی اقتصاد پرداختند. آن‌ها با استفاده از ماتریس حسابداری اجتماعی سال ۱۳۸۵ به تحلیل ضرایب فزاینده منتج از این ماتریس به این نتیجه رسیدند که توسعه زیر بخش‌های گردشگری روستایی اثرات مثبت بر توزیع درآمد خانوارهای روستایی دارد.

واعظی و دیگران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «چالش‌های سیاست‌گذاری در حوزه گردشگری سلامت ایران مبتنی بر رویکرد تحلیل مضمون» با استفاده از رویکرد کیفی درصدد پاسخ به این پرسش برآمدند که گردشگری سلامت در کشور با کدام چالش‌ها در عرصه قانون‌گذاری و اجرا مواجه شده است؟ یافته‌های پژوهش آن‌ها نشان داد که گردشگری سلامت در کشور با اهداف

ترسیم شده در سند چشم‌انداز فاصله دارد؛ همچنین چالش‌های سیاست‌گذاری را در چهار بخش اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و اداری تفکیک کردند و خاطر نشان کردند که برای ارتقاء جایگاه گردشگری سلامت، باید به چالش‌های سیاسی و اداری در مرحله تدوین سیاست‌ها توجه بیشتری کرد.

وفائیان (۱۳۹۶) به بررسی وضعیت تولیدات علمی در حوزه بازیابی اطلاعات موسیقی در پایگاه اسکوپوس پرداخت. او اطلاعات مورد نظر را از ابتدا تا سال ۲۰۱۴ مورد بررسی قرار داد و در تحلیل‌ها از نرم‌افزار Spss استفاده کرد. وی در پژوهش خود به مشخص کردن پرکارترین نویسندگان و مشخص کردن نحوه رشد این تولیدات پرداخت. نتایج پژوهش وی نشان داد که کشور آمریکا فعال‌ترین کشور و موسسه جوهانس کیپلر^۱ نیز فعال‌ترین موسسه بودند. همچنین نتایج پژوهش نشان داد که بین شاخص هرش نویسندگان و تعداد نویسندگان همکار همبستگی در سطح یک صدم مثبت و معنادار است.

آخوندی و دیگران (۱۳۹۴) در پژوهش خود با عنوان «بررسی ویژگی‌ها و دیدگاه‌های گردشگران در تفرجگاه‌های جاده کرج-چالوس» با استفاده از روش پیمایش و تکمیل ۱۴۰ پرسشنامه به تحلیل و شناسایی رفتار و خصوصیات گردشگران و نظرسنجی نیازهای تفریحی آنان در محور کرج - چالوس پرداختند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که اکثر گردشگران از نظر میزان درآمد از قشر متوسط جامعه هستند؛ همچنین ضعف اطلاع‌رسانی را از مهم‌ترین موانع توسعه فعالیت‌های گردشگری دانستند و نیز خاطر نشان کردند که به دلیل آشنایی محدود گردشگران با اغلب جذابیت‌های منطقه اعم از طبیعی و تاریخی، پژوهش‌های بیشتری با محور بررسی جاذبه‌های گردشگری انجام شود.

در پژوهش انجام شده توسط نظرزاده زارع (۱۳۹۳) با موضوع مقایسه تولیدات علمی ایران با کشورهای رقیب خاورمیانه در حوزه تعلیم و تربیت که داده‌های مربوط به آن از پایگاه استنادی وب آف ساینس در بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲ استخراج شد آن‌ها دریافتند که کل تولیدات علمی ایران در حوزه تعلیم و تربیت بین سال‌های مورد مطالعه ۱۰۴۶ مقاله بوده است که در این بین، گرایش آموزش عالی با ۵۲۹ مقاله، بیشترین سهم و گرایش تکنولوژی آموزشی با ۲۸ مقاله،

۱. Johannes Kepler Universitat Linz

کمترین سهم را در این تولیدات به خود اختصاص داده بودند. همچنین آن‌ها دریافتند که تولیدات علمی ایران در این حوزه از روند روبه رشدی برخوردار بوده، به طوری که ایران با رشد ۳۱٫۶ درصد بعد از کشور ترکیه قرار گرفته است.

کوزیگلو^۱ و دیگران (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان «مطالعات کتابسنجی در حوزه گردشگری» به ارزیابی کتابسنجی مطالعات انجام شده در زمینه گردشگری، به منظور ایجاد بحث‌هایی انتقادی برای توسعه نظری این حوزه و نیز پژوهش‌های آینده پرداختند. آنها برای دستیابی به این هدف، ۱۹۰ مقاله را به همراه داده‌های کتابشناختی آنها از مجلات مهمانداری و گردشگری را انتخاب کردند و سپس به گونه نقادانه به ارزیابی آنها پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان داد که تعداد مقالات کتابسنجی منتشر شده در این مجلات، بعد از سال ۲۰۰۸، به طور قابل توجهی افزایش یافته است. با این حال، مطالعات مروری منظم، بخش اعظم این مطالعات را تشکیل دادند و تعداد کمی از مطالعات انجام شده از روش کتابشناسی ارزیابانه و کتابشناسی ارتباطی در زمینه گردشگری استفاده کرده‌اند. این پژوهش یکی از نخستین پژوهش‌هایی است که در این حوزه به ارائه مباحث انتقادی و پیشنهادات مرتبط با توسعه نظری و پژوهش‌های آینده می‌پردازد.

موسینوزی^۲ (۲۰۱۶) در تحقیقی جهت مشخص کردن روند تحقیقات این حوزه، به تحلیل محتوای مقالات حوزه گردشگری قطر پرداخت، برای شناسایی مقالات پژوهشی در رابطه با گردشگری قطر، هفت پایگاه اطلاعاتی به کار گرفته شد. در مجموع ۲۸ مقاله پژوهشی منتشر شده در ۲۴ مجله از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۵ مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که موضوعات پژوهشی غالب در حوزه گردشگری قطر عبارتند از: گردشگری ورزشی ۳۵/۷ درصد، برنامه ریزی و توسعه گردشگری ۱۷/۹ درصد و میراث ۷/۱۰ درصد. نتایج پژوهش نشان داد که ۲۹ درصد از مطالعات کیفی و ۱۴ درصد مطالعات کمی بودند. مطالعات باقیمانده ۵۷ درصد از روش‌های متفاوتی استفاده کردند.

۱. Koseoglu

۲. Musinguzi

بنکندورف و زهر^۱ (۲۰۱۳) با استفاده از تجزیه و تحلیل شبکه پژوهش های گردشگری، برای شناسایی پژوهشگران پیشگام و آثار برجسته ای که بروی پژوهشگران بعدی تاثیر گذار بوده اند، به بررسی ۲۴۸۶ مقاله از ۲۶۵۰ نویسنده مختلف در پایگاه استنادی اسکوپوس، پرداختند. آنها محققان، مجلات و آثار برجسته تاثیر گذار در تحقیقات گردشگری را شناسایی کرده و ارتباط بین آثار و محققان تاثیر گذار را با شبکه ها، کالج ها و کشورهای رویت ناپذیر در حوزه گردشگری مشخص کردند. آنها در پژوهش خود با استفاده از نرم افزار های Sitkis و NetDraw به ترسیم شبکه هم استنادی آثار انفرادی تاثیر گذار، شبکه هم استنادی نویسندگان پراستناد و کتاب های متنی پراستناد پرداختند و در نهایت لیستی از این محققان، مجلات و مقالات ارائه نمودند.

در پژوهش چنگ^۲ و همکاران (۲۰۱۱) که به توسعه ی دانش گردشگری به وسیله ی بررسی نشریات این حوزه پرداخته شده است. پس از بررسی ۵۹ نشریه مرتبط با گردشگری به ترتیب تاریخ، روند کلی آن مشخص شده است. داده های مربوط به این پژوهش از پایگاه داده ی HTI که یک پایگاه کتابشناختی در زمینه ی مهمان نوازی و گردشگری است، استخراج شده است. این پژوهش مجلات را از چند حیث دسته بندی می کند که عبارتند از: گسترش مجلات بر اساس کشورهای منتشر کننده این مجلات در دوره های زمانی مختلف؛ گسترش حوزه های مرتبط و متمرکز بر مجلات گردشگری در دوره های زمانی مختلف؛ تغییرات عنوان مجلات؛ دسته بندی مجلات در حوزه های تخصصی گردشگری مانند تعطیلات، اوقات فراغت، مهمان نوازی و غیره. راجرلا و هو^۳ (۲۰۱۰) در پژوهش خود با عنوان «بررسی همکاری های پژوهشی در حوزه گردشگری از منظر بررسی شبکه های اجتماعی» به بررسی الگوهای همکاری در جامعه پژوهشی حوزه گردشگری پرداختند. آنها در پژوهش خود با استفاده از روش های تحلیل شبکه های اجتماعی، به بررسی الگوهای همکاری میان جوامع دانشگاهی حوزه گردشگری پرداختند. در این پژوهش به سوالات زیر پاسخ داده شد: الگوهای همکاری بین این گروه ها چگونه است؟ در

---

۱. Benckendorff & Zehrer

۲. Cheng

۳. Racherla & Hu

مجلات تحت بررسی، کدام گروه از پژوهشگران بیشتر با همکاران خاص خود همکاری علمی داشته اند؟ و این گروه‌ها چگونه در طول زمان تکامل یافته اند؛ همچنین اهداف این پژوهش عبارتند از: ۱. تحلیل شبکه‌های همکاری میان پژوهشگران در حوزه پژوهشی گردشگری ۲. شناسایی پژوهشگران کلیدی که به عنوان قطب‌های پژوهشی در این گروه عظیم ایفای نقش کرده‌اند و ۳. نمایش ویژگی‌های شبکه‌های متنوع این گروه و مطالعه تکامل آن در طول ۲ دوره زمانی مختلف. این تحلیل بر روی داده‌های هم‌نویسندگی بدست آمده از سه مجله مهم و خاص این حوزه که عبارتند از: سالنامه تحقیقات گردشگری، مجله تحقیقات سفر و مدیریت گردشگری، متمرکز شده بود. جامعه پژوهش شامل تمام نویسندگانی می‌شد که در مقالات پژوهشی منتشر شده در سه مجله برجسته، در طول دوره زمانی ۱۰ ساله، یعنی از شروع سال ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۵، مشارکت داشتند.

در پژوهش انجام شده توسط بنکندورف (۲۰۰۹) با موضوع تحلیل کتابسنجی در ادبیات گردشگری که توسط پژوهشگران استرالیایی و نیوزلندی روی تحقیقات گردشگری در بین سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۷ در پایگاه وب آف ساینس انجام شد، یک تصویر کلی از این زمینه با بررسی کلیدواژه‌ها، نویسندگان پر استناد، سازمان‌ها و مجلات هسته و همچنین الگوهای هم‌استنادی استنباط شد. این پژوهش همچنین به شناسایی موضوعات کنفرانس‌ها و تأثیرات در حال ظهور آن‌ها می‌پردازد. این پژوهش با ترسیم نقشه هم‌رخدادی واژگان و هم‌استنادی در این حوزه ارتباط آن‌ها را به نمایش می‌گذارد. نتایج به دست آمده نشان داد که گردشگری در استرالیا و نیوزلند به شدت تحت تأثیر جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی، جغرافیا و روانشناسی رفتاری قرار گرفته است. همچنین با بررسی کلیدواژگان پر تکرار مشخص شد که بیشترین پژوهش‌های انجام شده در این دو کشور روی امنیت و سلامت گردشگران متمرکز دارد.

بالانتین^۱ و همکاران (۲۰۰۹) در پژوهشی، روند تحقیقات حوزه گردشگری را در ۱۲ مجله معتبر این حوزه که از سال ۱۹۹۴ به بعد تا ۲۰۰۵ منتشر شده‌اند، بررسی کردند. این تحلیل مختصر، افزایش و سقوط موضوعات مختلف و رویکردهای مختلف در حوزه وسیعی از گردشگری را دنبال کرده است. آن‌ها ۲۱ حوزه موضوعی در تحقیقات گردشگری را شناسایی کرده و گزارش

۱. Ballantyne

کردند. موضوعاتی چون (مطالعات گردشگری / بازدیدکننده و بازاریابی) بیشترین رشد و گرایش در تحقیقات را داشته و موضوعات دیگری چون مقصد و برنامه‌ریزی گردشگری، رشد کمتری را شاهد بوده‌اند. این پژوهش نشان داد که مطالعات اقتصادی و مهمان‌نوازی با کاهش رشد و موضوعات بازاریابی و مدیریت با افزایش رشد روبرو بوده‌اند؛ همچنین نتایج نشان‌دهنده فرسایش تدریجی سلطه آمریکای شمالی و افزایش سهم کشورهایمانند استرالیا، نیوزیلند و کشورهای آسیایی بود. مجله مدیریت گردشگری بیشترین میزان انتشار مقالات کشورهای اروپایی و آسیا را داشت.

تا به امروز پژوهش‌های بسیاری در حوزه تولیدات علمی رشته‌های مختلف به انجام رسیده است، اما پژوهشی وجود ندارد که به بررسی تولیدات علمی ایران در حوزه گردشگری با رویکرد علم‌سنجی و مقایسه آن با کشورهای خاورمیانه پرداخته باشد. در پژوهش‌های انجام شده کارهایی از جمله کشف نویسندگان، سازمان‌ها و مجلات هسته و همچنین کشف اولویت‌های پژوهشی و میزان همکاری‌های بین‌المللی صورت گرفته است که این پژوهش از روش‌های استفاده‌شده در پیشینه‌ها استفاده می‌کند. بعلاوه، تا به حال تحقیقات پیشین به محاسبه ضریب هم‌نویسندگی، میزان تخصص کشورهای مختلف در حوزه گردشگری و همچنین رابطه تولیدات علمی این حوزه با میزان درآمد حاصل از گردشگری نپرداخته‌اند، درحالی‌که این‌گونه پژوهش‌ها می‌تواند دیدی جدید به تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران در حوزه گردشگری ارائه دهد. با توجه به این‌که نگاه به گذشته همواره می‌تواند منشأ روشنگری در زمان آینده باشد، لذا بررسی آنچه تاکنون در حوزه گردشگری منتشر شده است می‌تواند جایگاه ایران را در میان کشورهای خاورمیانه نشان دهد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد علم‌سنجی انجام شده و برای تحلیل داده‌ها نیز از روش‌هایی مانند تحلیل شبکه هم‌رخدادی واژگان استفاده شده است. داده‌های کتابشناختی مورد نیاز برای انجام پژوهش حاضر در تاریخ ۲۳ بهمن‌ماه ۱۳۹۶ از پایگاه استنادی وب آف ساینس گردآوری شد. اطلاعات این پژوهش، آن دسته از تولیدات علمی مورد مطالعه را که طی سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷ در پایگاه اطلاعاتی وب آف ساینس نمایه شده‌اند را در بر می‌گیرد. جامعه آماری پژوهش حاضر، ۳۵۴ مدرک منتشر شده ایران در حوزه گردشگری است. بازیابی داده‌ها از طریق بخش جستجوی پیشرفته پایگاه استنادی وب آف ساینس و استفاده از عملگر بولی AND انجام شد. راهبرد جستجو به شکل زیر انجام گرفت:

TS=(Tourism) AND CU=(Iran) AND PY=(1998-2017)

در اینجا TS (Topic)، CU (Country/Region) و PY (Year Published)

می‌باشند. همچنین برای دیگر کشورهای خاورمیانه از این شیوه جستجو استفاده شد.

پس از بازیابی نتایج، این داده‌ها از پایگاه استنادی وب آف ساینس استخراج گردید. برای انجام تحلیل‌های کتابشناختی از نرم‌افزار هیست‌سایت^۱ و برای تحلیل‌های آماری از نرم‌افزار اکسل^۲ استفاده شد. همچنین برای کشف واژه‌های کلیدی پرکاربرد و ترسیم نقشه‌های علمی، نرم‌افزار وس ویوور^۳ به کار گرفته شد. برای آزمون همبستگی بین تولیدات علمی و میزان درآمد حاصل از گردشگری در کشورها از نرم‌افزار SPSS 24 استفاده شد. اطلاعات مربوط به درآمد حاصل از گردشگری کشورهای خاورمیانه از سازمان جهانی گردشگری^۴ دریافت شد. این اطلاعات در چهار سال مختلف (۲۰۱۰، ۲۰۱۴، ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶) ارائه شده بود که رابطه میانگین درآمد هر کشور در این سال‌ها با تولیدات علمی آن کشور مورد آزمون قرار گرفت.

همچنین برای بررسی میزان تخصص هر یک از کشورهای منطقه در حوزه گردشگری از فرمول زیر استفاده شد (استار و کجزار، ۲۰۱۴):

۱. HistCite

۲. Excel

۳. VOSviewer

۴. UNWTO

$$RSI = \frac{AI - 1}{AI + 1}$$

در این فرمول AI به صورت زیر محاسبه می شود:

$$AI = \frac{n_{ij}/n_{i.}}{n_{.j}/n_{..}} = \frac{n_{ij}n_{..}}{n_{i.}n_{.j}}$$

در اینجا n_{ij} (تعداد انتشارات حوزه i در کشور j)، $n_{i.}$ (تعداد انتشارات حوزه i در کل دنیا)، $n_{.j}$ (تعداد کل انتشارات کشور j) و $n_{..}$ (تعداد کل انتشارات جهان) است. با جایگذاری AI در فرمول داریم:

$$RSI = \frac{(n_{ij}n_{..}/n_{i.}n_{.j}) - 1}{(n_{ij}n_{..}/n_{i.}n_{.j}) + 1} = \frac{n_{ij}n_{..} - n_{i.}n_{.j}}{n_{ij}n_{..} + n_{i.}n_{.j}}$$

همواره $-1 < RSI < 1$ است. هر چه این مقدار به ۱ نزدیک تر باشد تخصص کشور مورد نظر در آن حوزه بیشتر است، و هر چه این مقدار به -۱ نزدیک تر باشد میزان تخصص آن کشور در حوزه مورد نظر کمتر است.

برای به دست آوردن هر یک از مقادیر n_{ij} ، $n_{i.}$ ، $n_{.j}$ و $n_{..}$ از فرمول های جستجوی زیر استفاده شد:

n_{ij} : TS=(Tourism) AND CU=(نام کشور) AND PY=(1998-2017)

$n_{i.}$: TS=(Tourism) AND PY=(1998-2017)

$n_{.j}$: CU=(نام کشور) AND PY=(1998-2017)

$n_{..}$: PY=(1998-2017)

برای محاسبه ضریب همکاری بین نویسندگان این حوزه در کشورهای منطقه خاورمیانه از فرمول زیر استفاده شد:

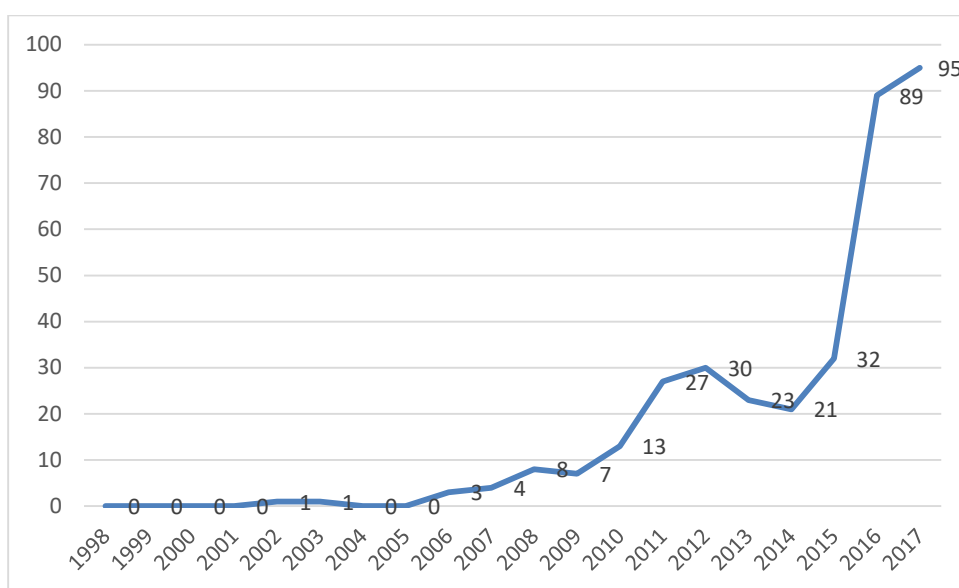
$$cc = 1 - \left[\sum_{j=1}^k \left(\frac{1}{j} \right) \times \frac{f_j}{n} \right]$$

در اینجا j (مقالات دارای ۱ نویسنده، ۲ نویسنده، ۳ نویسنده و غیره)؛ k (بیشترین تعداد نویسنده در مقاله، که در این پژوهش بیشینه نویسنده ۱۰ نویسنده به بالا در نظر گرفته شده است)؛ f_j (تعداد مقالات تألیفی دارای تعداد j نویسنده) و n (تعداد کل مقالات منتشر شده) است. مقدار CC بین

صفر تا ۱ متغیر است؛ هرچه میزان همکاری بین نویسندگان بیشتر باشد این مقدار به ۱ نزدیک تر است.

یافته‌های پژوهش

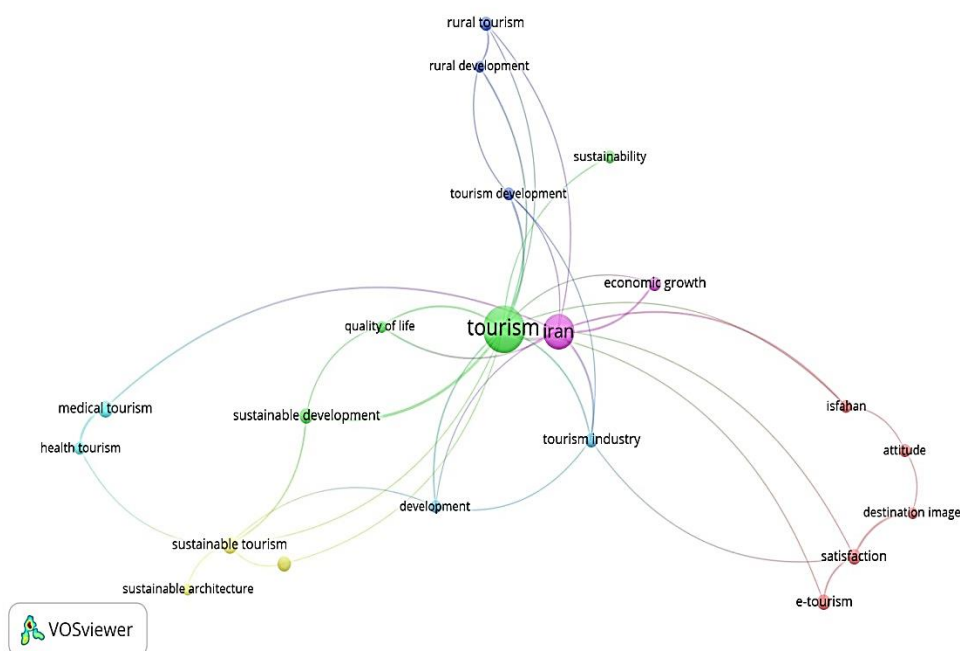
کل مدارک نمایه شده وب آف ساینس در حوزه گردشگری مربوط به ایران در بین سال‌های مورد مطالعه ۳۵۴ عدد بود که انتشارات مربوط به هر سال بر روی نمودار نمایش داده شده است (نمودار شماره ۱). همچنین از تعداد استنادات و شاخص هرش به عنوان شاخص‌های کیفی برای گزارش کیفیت مدارک منتشر شده در این پایگاه مورد استفاده قرار گرفت. نمودار شماره ۲ نشان‌دهنده استنادات دریافتی مدارک مربوط به ایران در بین سال‌ها ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷ در زیر آمده است.

نمودار ۱. تعداد انتشارات حوزه گردشگری مربوط به ایران به تفکیک سال در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

همانطور که نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد از بین ۳۵۴ مدرک منتشر شده ایران در این حوزه، بیشترین تعداد مدارک، ۹۵ مدرک یا به عبارتی دیگر ۲۶/۸ درصد از کل مدارک، در سال ۲۰۱۷

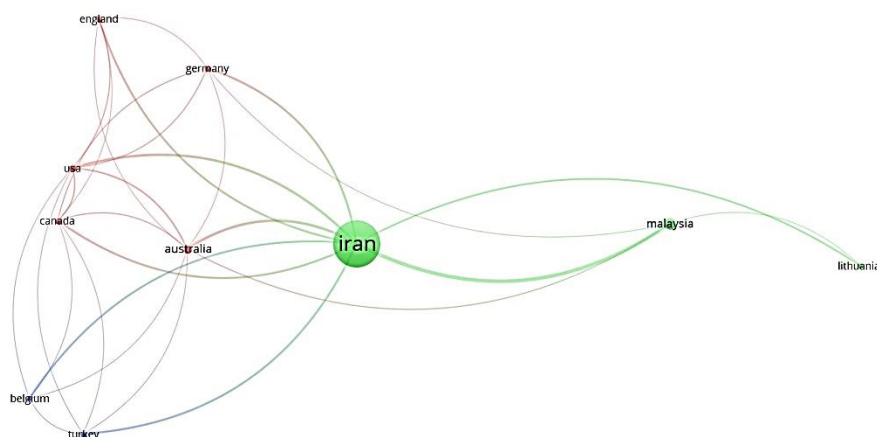
منتشر شده است. همچنین در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۱ و ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۵ ایران در این حوزه هیچ مدرکی تولید نکرده است.

تصویر ۱. پرکاربردترین کلیدواژگان ایران در حوزه گردشگری مربوط به سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

همان‌طور که در تصویر ۱ می‌بینیم پر تکرارترین کلیدواژه‌های مورد استفاده توسط نویسندگان ایرانی در حوزه گردشگری در بین سال‌های مورد مطالعه بعد از *Iran* و *tourism* به ترتیب *medical tourism* (با ۱۰ تکرار)، *sustainable tourism* (با ۱۰ تکرار)، *e-tourism* (با ۹ تکرار)، *ecotourism* (با ۸ تکرار) و *satisfaction* (با ۸ تکرار) می‌باشند. تمام کلیدواژه‌ها با رخداد بیشتر از ۵ و ارتباط آن‌ها با یکدیگر در شکل نمایش داده شده است (تصویر ۱).

تصویر ۲. نقشه همکاری‌های بین‌المللی ایران در حوزه مورد مطالعه در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

نویسندگان کشورهای مختلف دنیا در راستای بالا بردن کیفیت پژوهش‌های خود معمولاً با یکدیگر همکاری کرده و به صورت چند نویسنده‌گی یافته‌های این پژوهش‌ها را منتشر می‌کنند که به این پدیده هم نویسنده‌گی گفته می‌شود. هم نویسنده‌گی یکی از نمودهای بارز همکاری علمی است. این فرآیند شامل شبکه‌ای از گره‌ها یا نویسندگان است که ارتباط میان نویسندگان مختلف در یک جامعه علمی یا یک حوزه علمی خاص را نشان می‌دهد. زمانی که شبکه به شکل یک نقشه در می‌آید، نویسندگانی که بیشترین میزان همکاری‌ها را دارند و در واقع دارای نقش هسته مرکزی می‌باشند با گره‌های پررنگ‌تر از بقیه به ما نشان می‌دهد (سهیلی، عصاره، فرج پهلوی، ۱۳۹۲). زمانی که افراد همکاری کننده با وابستگی‌های سازمانی متفاوت و از کشورهای مختلف باشند، همکاری بین‌المللی صورت گرفته است. همکاری‌های بین‌المللی ایران با دیگر کشورها در سه گروه همکاری‌های درون منطقه‌ای (خاورمیانه)، فرا منطقه‌ای و میزان کل همکاری‌های بین‌المللی با احتساب منطقه خاورمیانه بررسی شد (جدول شماره ۱). همچنین ۱۰ کشوری که ایران بیشترین همکاری‌ها را با آن‌ها داشت، در دو گروه درون منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای (جهانی) ارائه شد (جدول شماره ۲). در تصویر شماره ۲ اطلاعات مربوط به این همکاری‌ها برای

همکاری‌های بالای ۵ بار ایران با سایر کشورها به صورت شبکه ارتباطی آن‌ها روی نقشه قابل مشاهده است.

جدول شماره ۱. میزان همکاری‌های بین‌المللی ایران در حوزه مورد مطالعه در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

میزان همکاری بین‌المللی (کل دنیا)		میزان همکاری بین‌المللی (خارج منطقه خاورمیانه)		میزان همکاری بین‌المللی (داخل منطقه خاورمیانه)	
تعداد مدارک	به درصد	تعداد مدارک	به درصد	تعداد مدارک	به درصد
۹۲	۲۵,۹۸٪	۸۸	۲۴,۸۵٪	۴	۱,۱۲٪

جدول شماره ۲. کشورهای همکار ایران در حوزه مورد مطالعه در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

همکاری‌های بین‌المللی (فرا منطقه‌ای)			همکاری‌های بین‌المللی (درون منطقه‌ای)		
میزان همکاری به نسبت کل همکاری‌ها (به درصد)	تعداد همکاری‌ها	نام کشور	میزان همکاری به نسبت کل همکاری‌ها (به درصد)	تعداد همکاری‌ها	نام کشور
۲۳,۶۵٪	۲۲	مالزی	۳,۲۲٪	۳	ترکیه
۱۱,۸۲٪	۱۱	استرالیا	۱,۰۷٪	۱	امارات متحده عربی
۱۰,۷۵٪	۱۰	ایالات متحده آمریکا	۱,۰۷٪	۱	مصر

همان‌طور که در جدول ۲ می‌بینیم ۳ کشور اول که دارای بیشترین همکاری با ایران بوده‌اند (در دو گروه درون منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای) آمده‌اند. بیشترین همکاری درون منطقه‌ای ایران با کشور ترکیه (با ۳ بار همکاری) و کمترین همکاری درون منطقه‌ای ایران با کشورهای امارات متحده عربی و مصر (هر دو با ۱ بار همکاری) است. در رابطه با همکاری‌های فرا منطقه‌ای ایران، بیشترین

همکاری با کشور مالزی (با ۲۲ بار همکاری)، و کمترین میزان همکاری فرا منطقه‌ای با کشورهای نظیر اسپانیا، هند، تایوان و تاجیکستان (با ۱ بار همکاری) است که به دلیل اجتناب از زیاده نویسی در جدول نیامده است.

جدول شماره ۳. نویسندگان، سازمان‌ها و مجلات هسته منتشرکننده مدارک ایران در حوزه گردشگری در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

مجلات هسته		سازمان‌های هسته		نویسندگان هسته	
نام مجله	تعداد مدارک	نام سازمان	تعداد مدارک	نام نویسنده	تعداد مدارک
Turkish Online Journal Of Design Art And Communication	۱۷	Islamic Azad Univ	۱۱۷	Jalilvand Mr	۶
Anatolia International Journal Of Tourism And Hospitality Research	۱۰	Univ Tehran	۶۹	Arjmandi R	۵
Life Science Journal Acta Zhengzhou University Overseas Edition	۱۰	Univ Isfahan	۱۹	Bagheri A	۵
Procedia Social And Behavioral Sciences	۹	Univ Tehran Med Sci	۱۶	Farsani Nt	۴
International Proceedings Of Economics Development And Research	۸	Ferdowsi Univ Mashhad	۱۱	Ghaderi Z	۴

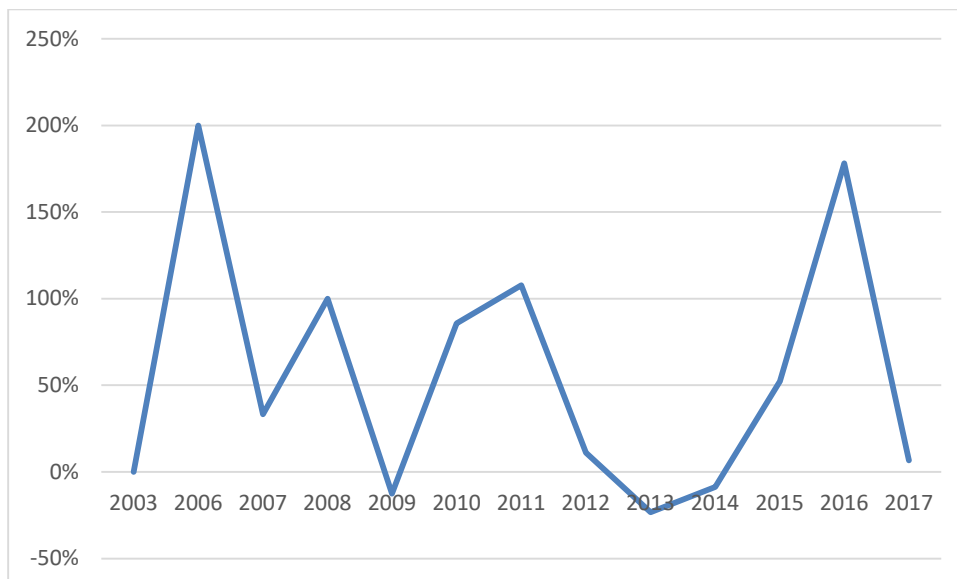
نویسندگان، سازمان‌ها و مجلات هسته هر حوزه، آن دسته از نویسندگان، سازمان‌ها و مجلاتی هستند که بیشترین تعداد مدرک را در آن حوزه را منتشر می‌کنند. در پژوهش حاضر این حوزه محدود به مدارک کشور ایران در حوزه گردشگری بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷ است؛ بنابراین در اینجا منظور آن دسته از نویسندگانی هستند که با وابستگی‌های سازمانی مربوط به ایران در مجلات بین‌المللی نمایه شده در پایگاه استنادی وب آف ساینس آثار علمی خود را منتشر

کرده‌اند. کل نویسندگان منتشرکننده مدارک ایران در این حوزه در بین سال‌های مورد مطالعه ۹۴۱ نفر و تعداد مجلات منتشرکننده این مدارک ۲۴۳ مورد بود. در جدول شماره ۳ می‌توان ۵ نویسنده، سازمان و مجله‌ای که بیشترین مدرک مرتبط با حوزه مورد مطالعه ایران را منتشر کرده‌اند، مشاهده کرد.

جدول شماره ۴. نوع قالب مدارک منتشر شده ایران در حوزه گردشگری در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

نوع مدرک	مقاله پژوهشی	شرح مذاکرات	مقاله مروری	ماده سرمقاله	فصل کتاب	نقد کتاب	نامه	چکیده نشست
تعداد	۲۴۶	۸۳	۱۳	۱۰	۵	۴	۲	۱

به ترتیب بیشترین نوع قالب مدارک منتشر شده از ایران در این حوزه مربوط به مقاله پژوهشی، شرح مذاکرات و مقاله مروری می‌باشند؛ همچنین چکیده نشست با تعداد ۱ مدرک به عنوان کمترین قالب مورد استفاده ایران در این حوزه است (جدول شماره ۴). همچنین کل مدارک نمایه شده ایران در حوزه گردشگری در این پایگاه، به زبان انگلیسی است.

نمودار ۳. رشد علمی ایران در حوزه مورد مطالعه در بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۷
 جدول شماره ۵. میانگین رشد علمی کشورهای خاورمیانه در حوزه مورد مطالعه در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

ردیف	نام کشور	درصد رشد
۱	عراق	۱۰۸,۳۳
۲	عربستان سعودی	۷۵,۴۷
۳	قطر	۷۳,۸۰
۴	کویت	۶۲,۴۴
۵	ترکیه	۵۶,۷۵
۶	ایران	۵۶,۱۹
۷	مصر	۵۳,۰۳
۸	عمان	۴۶,۵۹
۹	امارات متحده عربی	۴۵,۵۶
۱۰	بحرین	۴۰
۱۱	اردن	۳۵,۴۹
۱۲	رژیم اشغالگر قدس	۳۲,۳۱
۱۳	لبنان	۲۹,۴۴
۱۴	سوریه	۰
۱۵	یمن	-
	میانگین رشد منطقه خاورمیانه	۵۱,۱
	میانگین رشد جهان	۱۶,۰۱

رشد علمی ایران در حوزه مورد مطالعه در سال‌های مختلف متفاوت بوده است. سال‌هایی که کشورها تولید علم نداشته‌اند از محاسبه حذف شده‌اند؛ چراکه زمانی که تولیدات علمی صفر باشد مخرج کسر رشد علمی صفر شده و از نظر ریاضی کسر تعریف نشده خواهد بود. بیشترین رشد (۲۰۰ درصد) در سال ۲۰۰۶ و کمترین آن (۲۳,۳۳- درصد) در سال ۲۰۱۳ اتفاق افتاده است. میانگین رشد سالانه ایران در این حوزه ۵۶,۱۹ درصد رشد مثبت به دست آمد (نمودار شماره ۳). بیشترین مقدار رشد در بین کشورهای منطقه خاورمیانه متعلق به عراق (با ۱۰۸,۳۳

درصد) و کمترین مقدار آن متعلق به سوریه (با ۰ درصد) است. همچنین ایران از نظر رشد در منطقه خاورمیانه جایگاه ۶ام را داراست که این میزان، از میانگین رشد منطقه خاورمیانه و از میانگین رشد جهانی بیشتر است (جدول شماره ۵).

جدول شماره ۶. جایگاه کشورهای منطقه خاورمیانه در حوزه مورد مطالعه در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا

۲۰۱۷

ردیف	نام کشور	تعداد مدارک	تعداد استنادات	میانگین شاخص هرش (H-index)	شاخص تخصص (RSI)	ضریب هم‌نویسندگی (CC)	میزان همکاری بین‌المللی نسبت به کل تولیدات این حوزه (درصد)
۱	ترکیه	۱۰۵۶	۷۶۷۱	۷,۲۶	۴۳	۰,۴۵۳	۲۱,۴۰
۲	رژیم اشغالگر قدس	۳۵۹	۶۲۵۳	۱۷,۴۲	۴۲	۰,۴۱۸	۳۱,۴۷
۳	ایران	۳۵۴	۱۱۴۷	۳,۲۴	۱۷	۰,۴۴۴	۲۵,۹۸
۴	امارات متحده عربی	۱۵۵	۱۱۰۸	۷,۱۵	۱۷	۰,۴۸۴	۶۱,۹۳
۵	مصر	۱۵۱	۹۴۴	۶,۲۵	۱۸	۰,۴۴۸	۴۷,۰۱
۶	اردن	۶۹	۲۵۰	۳,۶۲	۸	۰,۴۱۶	۳۰,۴۳
۷	عربستان سعودی	۶۵	۳۳۹	۵,۲۲	۸	۰,۳۰۷	۷۸,۴۶
۸	لبنان	۳۸	۳۷۰	۹,۷۴	۱۰	۰,۲۷۷	۵۵,۲۶
۹	عمان	۳۴	۲۲۳	۶,۵۶	۳	۰,۴۴۱	۴۴,۱۱
۱۰	قطر	۳۴	۲۳۷	۶,۹۷	۵	۰,۳۹۸	۵۸,۸۲
۱۱	کویت	۲۳	۳۸۲	۱۶,۶۱	۶	۰,۰۴۳	۶۰,۸۶
۱۲	عراق	۱۱	۹	۰,۸۲	۲	۰,۰۰۶	۷۲,۷۲
۱۳	بحرین	۸	۱۸۵	۲۳,۱۳	۲	۰,۲۷۶	۳۷,۵
۱۴	سوریه	۴	۱	۰,۲۵	۱	۰,۳۷۵	۷۵

۱۵	یمن	۱	۰	۰	۰	۰	۰,۵۰۰	۰
----	-----	---	---	---	---	---	-------	---

تعداد کل مدارک منتشر شده در این حوزه در جهان در بین سال‌های مورد مطالعه ۴۸۲۱۳ مدرک است که از این تعداد ۲۳۶۲ مورد (۴,۸۹ درصد) مربوط به خاورمیانه است. ایران از نظر تعداد مدارک جایگاه سوم را بعد از کشورهای ترکیه و رژیم اشغالگر قدس داراست؛ بیشترین تعداد استنادات و همچنین شاخص هرش در منطقه مربوط به کشور ترکیه است. همچنین در بین کشورهای خاورمیانه به ترتیب اردن، ایران و عمان بیشترین شاخص تخصص (RSI)، و یمن کمترین شاخص تخصص (RSI) را در این حوزه دارند. بحرین برای انتشار مدارک خود بیشترین مقدار هم نویسنده‌گی (CC) را داشته است؛ و کمترین مقدار آن مربوط به سوریه است. بیشترین همکاری بین‌المللی مربوط به عربستان سعودی و کمترین میزان همکاری‌های بین‌المللی مربوط به یمن است (جدول شماره ۶).

در سطح فرا منطقه‌ای به ترتیب کشورهای ایالات متحده آمریکا، چین و انگلستان با مقادیر ۷۳۶۲، ۶۶۹۹، ۴۰۷۰ مدرک در این حوزه رتبه‌های اول تا سوم را دارند. ایران نیز در سطح فرا منطقه‌ای رتبه ۳۸ام را در این حوزه در جهان داراست.

جدول شماره ۷. رابطه بین تولیدات علمی حوزه گردشگری و میزان درآمد حاصل از گردشگری در کشورهای منطقه خاورمیانه در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

Correlations

		UNWTO	Documents
UNWTO	Pearson Correlation	1	.788**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	15	15
Documents	Pearson Correlation	.788**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	15	15

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

رابطه بین تولیدات علمی حوزه گردشگری و میزان درآمد حاصل از گردشگری با Sig ۰,۰۰۰ در سطح ۰,۰۱ معنادار است. جامعه این آزمون ۱۵ کشور منطقه خاورمیانه است. میزان همبستگی مثبت ۰,۷۸۸ به دست آمد که این مقدار همبستگی، همسو و قوی است (جدول شماره ۷). این همبستگی از نوع توصیفی بود. همچنین در رابطه بین درآمد حاصل از گردشگری و تولیدات علمی متغیرهای دیگری نیز می‌تواند تأثیرگذار باشد.

جدول شماره ۸. رابطه بین میزان همکاری بین‌المللی حوزه گردشگری و میزان درآمد حاصل از گردشگری در کشورهای منطقه خاورمیانه در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷

		UNWTO	Cooperation
UNWTO	Pearson Correlation	1	.844**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	15	15
Cooperation	Pearson Correlation	.844**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	15	15

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

رابطه بین تعداد دفعات همکاری بین‌المللی در حوزه گردشگری و میزان درآمد حاصل از گردشگری در کشورهای خاورمیانه با Sig ۰,۰۰۰ در سطح ۰,۰۱ معنادار است. میزان همبستگی مثبت ۰,۸۴۴ به دست آمد که این مقدار همبستگی، همسو و قوی است (جدول شماره ۸). از طرفی پیلمایر و شرل (۲۰۱۴) نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که همکاری‌های بین‌المللی در زمینه گردشگری می‌تواند به پیشبرد این صنعت در کشورهای خاورمیانه کمک کند. این همکاری نه تنها بین شرکت‌های کوچک و بزرگ گردشگری، که می‌تواند بین پژوهشگران این حوزه نیز صورت گیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش وضعیت تولیدات علمی خاورمیانه با تمرکز بر ایران در حوزه گردشگری در پایگاه استنادی وب آف ساینس در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷ مورد بررسی قرار گرفت. تولیدات علمی این حوزه در بین سال‌های مورد مطالعه ۴۸۲۱۳ مدرک بود که ایران با تعداد ۳۵۴ مدرک (۱۴,۹۸ درصد از کل تولیدات خاورمیانه) در منطقه جایگاه سوم و در جهان جایگاه ۳۸ ام را به لحاظ تعداد مدارک دارا بود. بیشترین مدارک این حوزه در دنیا به ترتیب متعلق به کشورهای ایالات متحده آمریکا، چین و انگلستان به ترتیب با مقادیر ۷۳۶۲، ۶۶۹۹، ۴۰۷۰ مدرک بود. تمام مدارک این حوزه که مربوط به ایران بود به زبان انگلیسی منتشر شده بودند. بیشترین نوع مدرک استفاده شده توسط ایران در این حوزه مربوط به مقاله پژوهشی (با ۲۴۶ مورد) و کمترین نوع قالب انتشار مربوط به چکیده نشست با تعداد ۱ مدرک بود. ایران در کل برای انتشار مدارک خود در این حوزه در ۹۲ مدرک خود با دیگر کشورها همکاری بین‌المللی داشت که ۸۸ مورد آن فرا منطقه‌ای و تنها ۴ مورد همکاری‌ها مربوط به منطقه خاورمیانه بود. ایران بیشترین همکاری بین‌المللی در دنیا را با کشور مالزی (۲۲ بار) داشت، و بیشترین همکاری درون منطقه‌ای ایران با کشور ترکیه (۳ بار) بود. در پژوهش راجرلا و هو (۲۰۱۰) سه مجله مهم در حوزه گردشگری شناسایی شدند که ایران در این سه مجله جمعاً ۱۲ مقاله منتشر کرده بود.

پس از تحلیل موضوعی پژوهش‌های انجام شده در حوزه گردشگری ایران مشخص شد که پژوهش‌های کشور به سمت گردشگری پایدار و گردشگری الکترونیکی پیش می‌رود و در این بین توجه به گردشگری پزشکی محسوس‌تر است. از این رو با توجه به ارزان بودن خدمات پزشکی در ایران در مقایسه با سایر کشورها و از آنجایی که در اغلب موارد هدف از گردشگری پزشکی بهره‌مندی از قیمت پایین خدمات پزشکی است اهمیت این حوزه از پژوهش در ایران مشخص می‌شود (هورویتز^۱ و دیگران، ۲۰۰۷)؛ همچنین در برنامه‌های توسعه، همواره دولت موظف شده است بر اساس برنامه‌ریزی‌های خود، بخش درخور توجهی از نیازهای بهداشتی و درمانی کشور را از طریق صدور کالا، خدمات پزشکی و گردشگری سلامت فراهم کند که این

۱. Horowitz

امر نیز سندی دال بر افزایش تمرکز پژوهش‌ها در حوزه گردشگری پزشکی است (واعظی و دیگران، ۱۳۹۷).

با توجه به اینکه بسیاری از کشورها در آمد هنگفتی از طریق بوم گردشگران به دست می‌آورند و همچنین قابلیت‌های فراوان ایران در زمینه بوم گردی، اهمیت حوزه بوم گردی که در جایگاه بعد در بین تحقیقات گردشگری کشور قرار دارد نمایان می‌شود (نکوئی صدری، ۱۳۸۵). این بخش از نتایج با پژوهش آخوندی و دیگران (۱۳۹۴) همراستا است؛ آن‌ها در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که چشم‌اندازهای طبیعی بالاترین جایگاه را برای انتخاب محل، نزد گردشگران داراست؛ در نتیجه حفظ سیمای طبیعی منطقه می‌تواند در تداوم حضور گردشگران به این محورهای گردشگری نقش مؤثری داشته باشد؛ از سوی دیگر گردشگران اغلب آشنایی کمی با جذابیت‌های منطقه اعم از طبیعی و تاریخی دارند، از این رو پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های بیشتری با محور بررسی جاذبه‌های گردشگری و معرفی آن‌ها و بررسی کاستی‌ها و جذابیت‌های مناطق گردشگری خاص انجام شود. همچنین بررسی موضوعی مقالات نشان داد که حوزه گردشگری روستایی در پژوهش‌های پیشین کمتر به چشم می‌خورد (تصویر ۱) در حالی که نتایج پژوهش موسوی و دیگران (۱۳۹۷) نشان‌دهنده اثرات مثبت توسعه زیر بخش‌های گردشگری روستایی بر توزیع درآمد خانوارهای روستایی بود؛ از این رو، پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران در پژوهش‌های آتی، توجه به این حوزه را در اولویت‌های پژوهشی خود قرار دهند.

بیشترین میانگین رشد علمی سالانه در این حوزه در بین کشورهای خاورمیانه متعلق به عراق (با مقدار ۱۰۸,۳۳ درصد رشد مثبت) و کمترین آن مربوط به سوریه (با ۰ درصد رشد) بود. ایران با ۵۶,۱۹ درصد رشد مثبت دارای جایگاه ششم در خاورمیانه بود و با توجه به میانگین رشد منطقه در این حوزه (۵۱,۱ درصد رشد مثبت) رشد ایران از مقدار میانگین رشد منطقه بالاتر بود و جایگاه نسبتاً مناسبی را در منطقه داشت. همچنین در سطح جهان، میانگین رشد سالانه ایران در این حوزه از میانگین جهانی (۱۶,۰۱ درصد رشد مثبت) بیشتر بود. از طرفی، چون میانگین رشد سالانه علمی هر یک از کشورها در یک حوزه و یک دوره زمانی معین نشان‌دهنده میزان اهمیت آن حوزه در کشور مورد نظر است و از طرفی بیشترین رشد علمی در منطقه خاورمیانه متعلق به عراق (با ۱۰۸,۳۳ درصد) است می‌توان نتیجه گرفت که در بین کشورهای خاورمیانه و در این سال‌ها

(۱۹۹۸-۲۰۱۷) حوزه گردشگری برای عراق اهمیت بیشتری در مقایسه با سایر کشورهای منطقه داشته است. همچنین این حوزه در سوریه (با ۰ درصد رشد) از کمترین میزان اهمیت برخوردار بوده است. در این قسمت رشد مثبت به دست آمده منطقه خاورمیانه در حوزه گردشگری با پژوهش کوزیگلو^۱ و دیگران (۲۰۱۶) همراستا است؛ وی در پژوهش خود نشان داد مقالات منتشر شده در مجلات مهمانداری و گردشگری از سال ۲۰۰۸ رشد فزاینده‌ای داشته است.

همچنین در بین کشورهای خاورمیانه بیشترین مقدار شاخص تخصص (RSI) مربوط به کشور اردن بود، که این نشان‌دهنده تعداد درخور توجه تولیدات علمی حوزه گردشگری نسبت به کل تولیدات این کشور است؛ در واقع، اردن نسبت به دیگر کشورهای منطقه، در بین سال‌های مورد مطالعه تمرکز بیشتری روی این حوزه داشته و از شاخص تخصص بالاتری برخوردار است. ایران با مقدار RSI (۰,۴۴۴) رتبه دوم را در منطقه داشت.

تولیدات علمی ایران در این حوزه با متوسط رشد سالانه ۵۶,۱۹ درصد به‌طور کلی روند رو به رشدی داشت که این نتیجه با نتایج پژوهش‌های وفاییان (۱۳۹۶)، نظرزاده زارع (۱۳۹۳) و بالانتین و همکاران (۲۰۰۹) همراستا است. اگر حوزه‌ای به اصطلاح از مد افتاده باشد به تدریج تولیدات علمی در آن زمینه کاهش خواهد یافت و یک رشد منفی را در پی خواهد گرفت. حال رشد علمی مثبت در این حوزه می‌تواند نشان‌دهنده اهمیت آن تا به امروز باشد.

همچنین بررسی رابطه بین تولیدات علمی در این حوزه با میزان درآمد حاصل از گردشگری در کشورهای خاورمیانه نشان داد که بین این دو متغیر رابطه معنادار، همسو و قوی وجود دارد. این آزمون وجود رابطه‌ای معنادار بین تولیدات علمی حوزه گردشگری و میزان درآمد این صنعت در کشورهای خاورمیانه را نشان می‌دهد، باین‌حال هر نوع رابطه همبستگی به معنای رابطه علت و معلولی نیست و ممکن است متغیرهایی خارج از حیطه موضوع این پژوهش در این آزمون تأثیر گذار باشند. در یک تحقیق اثر تمام متغیرها را بر یکدیگر نمی‌توان به‌طور هم‌زمان مورد مطالعه قرار داد. مطالعات نشان داده است که تنها یک رابطه از سوی صنعت گردشگری به متغیرهای دیگر وجود ندارد. به‌عنوان مثال و بر اساس یافته‌های برخی از پژوهش‌ها ممکن است در کشوری مانند کره جنوبی بیشتر رشد اقتصادی به گسترش صنعت گردشگری کمک کند تا اینکه توسعه

گردشگری به رشد اقتصادی کمک کند. همچنین جهت علیت بین گردشگری و توسعه اقتصادی ممکن است توسط عوامل متفاوتی تعیین شود. به عنوان مثال اندازه اقتصاد ملی، درجه باز بودن اقتصاد^۱، همانند میزان محدودیت‌های سفر به عنوان عوامل فیزیکی می‌تواند تفاوت‌هایی بین تایوان و کره جنوبی ایجاد کنند. علاوه بر این عوامل ممکن است درجه وابستگی به گردشگری، دوره زندگی مقصد گردشگری^۲ و سطح توسعه اقتصادی، از دیگر عوامل تعیین کننده جهت علیت بین این دو متغیر باشد (اوه، ۲۰۰۵). پژوهش طیبی و همکاران (۱۳۸۶) نیز نشان داد که افزایش در میزان تولید ناخالص داخلی می‌تواند تأثیر قابل توجهی در افزایش درآمد گردشگری داشته باشد. همچنین متغیرهای دیگری مانند مخارج دولت در گردشگری، نام تجاری جهت جذب گردشگر، بهنگام بودن اطلاعات گردشگری و سهم مخارج فناوری اطلاعات و ارتباطات به تولید ناخالص داخلی در زیر بخش‌های خدمات رایانه، مالی، آموزشی و حمل نقل و ... در درآمد حاصل از گردشگری می‌توانند مؤثر باشند (پورفرج، عیسی زاده روشن، و چراغی، ۱۳۸۷). لذا به طور حتم نمی‌توان نتیجه گرفت رابطه بین این دو متغیر از نوع رابطه علت و معلولی بوده و صرفاً رابطه‌ای توصیفی است. همچنین آزمون همبستگی بین میزان همکاری بین‌المللی در حوزه گردشگری و میزان درآمد حاصل از گردشگری در کشورهای خاورمیانه صورت گرفت؛ نتیجه این آزمون در سطح ۰,۰۱ همسو و معنادار بود. این قسمت از یافته‌ها در راستای یافته‌های پژوهش پیلمایر و شرل (۲۰۱۴) است.

به طور کلی نتایج حاکی از جایگاه متوسط ایران (از نظر تعداد مدارک و استنادات) در این حوزه در منطقه و جهان است. تولیدات و برون‌دادهای علمی شرط کافی نیستند؛ لذا میزان استنادات دریافتی مقالات و مدارک نشان‌دهنده کیفیت و پذیرش مقاله از سوی جامعه علمی هر رشته دانشگاهی است، بنابراین، ایران نیازمند افزایش توجه به فعالیت‌های پژوهشی در این زمینه است و برای به دست آوردن جایگاه بهتر و بالاتر از لحاظ کمی و کیفی نسبت به سایر کشور باید تلاش شایسته‌تری صورت گیرد.

منابع

۱. Openness

۲. Tourism Destination Life Cycle

آخوندی، لیلا؛ ارجمندی، رضا؛ دانه‌کار، افشین؛ و شعبانعلی فمی، حسین. (۱۳۹۴). بررسی ویژگی و دیدگاه‌های گردشگران در راستای بهبود خدمات گردشگری در تفرجگاه‌های جاده کرج- چالوس، پایداری، توسعه و محیط‌زیست، ۲(۱)، ۷۰-۵۵.

بن، مانده و تراب احمدی، مژگان. (۱۳۸۹). مروری بر وضعیت گردشگری پزشکی در کشورهای درحال توسعه با تأکید بر کشور ایران. کتاب ماه علوم اجتماعی، ۳۶، ۱۰۳-۱۱۴.

پورفرج، علیرضا؛ عیسی‌زاده‌روشن، یوسف؛ و چراغی، کبری. (۱۳۸۷). فناوری اطلاعات و ارتباطات صنعت گردشگری رشد اقتصادی، اقتصاد و تجارت نوین، ۱۳، ۴۶-۶۶، ۴.

تمیمی، مریم معصوم؛ آدام، زویا؛ برادر، رویا. (۱۳۹۵). جایگاه علمی ایران در میان کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اسلامی در حوزه کشاورزی و علوم زیستی. مجله علم‌سنجی کاسپین، ۳(۱)، ۱۴-۲۲.

جمالی مهموئی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). ارزیابی پژوهش: رویکردها، شیوه‌ها و چالش‌ها. رهیافت، ۲۱(۴۹)، ۳۹-۵۱.

حسن‌زاده، محمد. (۱۳۸۶). بررسی راه‌های ارتقای مشارکت مؤثر ایران در دانش جهانی. رهیافت، ۱۷(۴۱)، ۵۱-۵۶.

دقیقی ماسوله، زهرا و اللهیاری، محمدصادق. (۱۳۹۶). تحلیل روابط بین شاخص‌های بهره‌وری علمی و شاخص‌های توسعه در آسیا (با استفاده از تکنیک همبستگی کانونی). پژوهش‌نامه علم‌سنجی، ۵، ۹۳-۱۱۵.

زارع بنادکوکي، محمدرضا؛ اولیا، محمد صالح. (۱۳۹۰). جایگاه ایران در تولیدات علمی مهندسی. رهیافت، ۴۸، ۷۹-۹۰.

ستوده، هاجر؛ مروتی، مرضیه. (۱۳۹۱). وضعیت تولید علم در حوزه حقوق بیماران، در پایگاه‌های استنادی Thomson Reuters با نگاهی به سهم ایران در تحقیقات بین‌المللی. مدیریت اطلاعات سلامت، ۲۸، ۸۳۳-۸۴۷.

سهیلی، فرامرز، عصاره، فریده و فرج پهلوی، عبدالحسین. (۱۳۹۲). تحلیل ساختار شبکه‌های اجتماعی هم‌نویسندگی پژوهشگران علم اطلاعات. پژوهش‌نامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۲۹(۱)، ۱۹۱-۲۱۰.

- طیبه، سید کمیل؛ بابکی، روح‌الله؛ و جباری، امیر. (۱۳۸۶). بررسی رابطه توسعه گردشگری و رشد اقتصادی در ایران ۱۳۳۸ - ۱۳۸۳، پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی، ۲۶، ۸۳-۱۱۰.
- عصاره، فریده؛ حیدری، غلامرضا؛ زارع فراشبندی، فیروزه؛ حاجی زین‌العابدینی، محسن. (۱۳۸۸). از کتاب‌سنجی تا وب‌سنجی: تحلیلی بر مبانی، دیدگاه‌ها، قواعد و شاخص‌ها. تهران، کتابدار.
- گزنی، علی و بینش، مژگان. (۱۳۸۶). «بررسی جایگاه علمی جمهوری اسلامی ایران در بین کشورهای اسلامی». رهیافت، ۴۱، ۴۱-۵۰.
- مروتی، مرضیه؛ حیاتی، زهیر. (۱۳۹۱). بررسی وضعیت تولید علم در حوزه مدیریت تغییر در پایگاه‌های استنادی Thomson Reuters. پژوهش‌نامه مدیریت تحول، ۸، ۹۲-۱۰۶.
- موسوی، میرحسین؛ سادات اصل، زمزم؛ سادات اصل، لاله. (۱۳۹۷). توزیع درآمد گردشگری روستایی بین بخش‌های کلیدی اقتصاد». مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۳(۴۱)، ۱۳۷-۱۵۶.
- نظرزاده زارع، محسن؛ جمالی، احسان؛ آرئین، محمدعلی؛ اسکورچی، رامتین؛ نصیری فیروز، علیرضا. (۱۳۹۳). «مقایسه تولیدات علمی ایران با کشورهای رقیب خاورمیانه در حوزه تعلیم و تربیت». مجله علم‌سنجی کاسپین، ۱(۲)، ۲۲-۳۱.
- نکوئی صدری، بهرام. (۱۳۸۵). طبیعت رویکردی نو در گردشگری. همایش بررسی توانمندی‌های، موانع و مشکلات و راه‌های توسعه گردشگری در آذربایجان شرقی. تبریز: سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری استان آذربایجان شرقی.
- نوروزی چاکلی، عبدالرضا. (۱۳۹۰). آشنایی با علم‌سنجی، تهران، سمت.
- نوروزی چاکلی، عبدالرضا؛ حسن‌زاده، محمد. (۱۳۸۸). تولیدات علمی نمایه‌سازی شده ایران و کشورهای اسلامی منطقه خاورمیانه در WOS (۲۰۰۷ - ۲۰۰۳). دانش‌شناسی، ۶، ۸۹-۱۰۶.
- نوروزی چاکلی، عبدالرضا؛ نورمحمدی، حمزه علی؛ وزیری، اسماعیل؛ اعتمادی فرد، علی. (۱۳۸۶). ارزیابی تطبیقی تولید علم ایران، ترکیه و مصر در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶. رهیافت، ۴۰، ۶۵-۷۵.
- واعظی، رضا؛ چکین، میثم؛ اصلی پور، حسین. (۱۳۹۷). چالش‌های سیاست‌گذاری در حوزه گردشگری سلامت ایران مبتنی بر رویکرد تحلیل مضمون. مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۳(۴۱)، ۱-۴۰.

وفائیان، امیر. (۱۳۹۶). مطالعه وضعیت تولیدات علمی در حوزه «بازیابی اطلاعات موسیقی در پایگاه اسکوپوس». *پژوهشنامه علم‌سنجی*، ۳(۱)، ۳۰-۴۸.

Ballantyne, R., Packer, J., Axelsen, M. (2009). Trends in tourism research. *Annals of Tourism Research*, 36(1), 149-152.

Benckendorff, P. (2009). Themes and trends in Australian and New Zealand tourism research: A social network analysis of citations in two leading journals (1994-2007). *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16(1), 1-15.

Benckendorff, P., Zehrer, A. (2013). A network analysis of tourism research. *Annals of Tourism Research*, 43, 121-149.

Cheng, CK., Li, X., Petrick, JF., O'Leary, JT. (2011). An examination of tourism journal development. *Tourism Management*, 32(1), 53-61.

Daher, RF. (2006). *Tourism in the Middle East: Continuity, Change and Transformation*. 1 January 2006, Pages 1-325.

Djalalinia, S. Peykari, N. Baradaran, M. et al. (2017). Contribution of Health Researches in National Knowledge Production: A Scientometrics Study on 15-Year Research Products of Iran. *International Journal of Preventive Medicine*, 8, 27-31.

Dooley, L., Kirk, D. (2007). University-industry collaboration: Grafting the entrepreneurial paradigm onto academic structures. *European Journal of Innovation Management*, 10(3), 316-332.

Horowitz, M. D., Rosensweig, J. A., & Jones, C. A. (2007). Medical tourism: globalization of the healthcare marketplace. *MedGenMed: Medscape general medicine*, 9(4), 33.

Koseoglu, MA., Rahimi, R., Okumus, F., Liu, J. (2016). Bibliometric studies in tourism. *Annals of Tourism Research*, 61, 180-198.

Marjanovic, S., Hanney, S. and Wooding, S. (2009). A historical reflection on research evaluation studies: Their recurrent themes and challenges. RAND Europe Technical Report. Santa Monika: RAND Corporation. [Online]. Available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2009/RAND_TR789.pdf, [Visited in: 2018/01/22].

Musinguzi, D. (2016). Trends in tourism research on Qatar: A review of journal publications. *Tourism Management Perspectives*, 20, 265-268.

Oh, C.-O. (2005). The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy. *Tourism management*, 26(1), 39-44.

Pillmayer, M., Scherle, N. (2014). The Tourism Industry and the Process of Internationalization in the Middle East: The Example of Jordan. *International Journal of Tourism Research*, 16, 329-339.

Racherla, P., Hu, C. (2010). A social network perspective of tourism research collaborations. *Annals of Tourism Research*, 37(4), 1012-1034.

Stare, J. Kejzar, N. (2014). On standardization of the Activity Index. *Journal of Informetrics*, 8(3), 503-507.

UNWTO, 2017. World Tourism Organization, Tourism Highlights. UNWTO, Madrid, Spain. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284419029> (Accessed 16 July 2017)